

Mirela-Ioana
BORCHIN-DORCESCU
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

**Inducția metaforică
în discursul poetic**

Abstract: (Metaphoric induction in poetic discourse) The mechanism of metaphorical induction, detailed in Eugen Dorcescu's studies of metaphor, provides a peremptory argument for the equivalence between the trope of tropes and discourse. The identification of living metaphor with discourse is the fundamental principle that guides the research of this figure by Paul Ricoeur. For us, the possibility of equating the two notions (metaphor and discourse) constitutes a working hypothesis in the approach of spun out metaphors. These broad metaphorical structures will prove that metaphor can generate a special type of discourse, infiltrating its logic, semantics and syntax and increasing its aesthetic value. If we accept that a literary discourse / text is distinguished from all those made up of linguistic signs by its aesthetic value, we will also accept that metaphor, through presence and reverberation, ensures the specificity of such a discourse. Therefore, we will demonstrate that noun metaphor induces verbal / adjective / participle / adverbial metaphors in discourse, establishing a network of interrelated figurative meanings, also increasing / multiplying the syntactic structures necessary for the development of the idea / ideas conveyed, in 25 conditions of progressive compatibility of co-textual, coherent elements. Spinning metaphors, which, according to H. Suhamy, develop, predictably or unpredictably, a guiding theme or even more, go beyond the scope of the sentence and fit, in countless variants, into broad discursive structures. Their analysis in Romanian poetry will allow the illustration of various springs of cumulative metaphorization, which ends up encompassing the entire lyrical discourse. Most frequently, the spun metaphors represent the consequence of some semantic-stylistic inductions, exerted especially on some predicate-verbs which, being themselves metaphors, widen the metaphorical area until the overlap with poetry.

Keywords: *metaphor, induction, equivalence, poetic discourse, spun out metaphors.*

Rezumat: Mecanismul inducției metaforice, detaliat în studiile despre metaforă ale lui Eugen Dorcescu, oferă un argument peremptoriu pentru echivalența dintre tropul tropilor și discurs. Identificarea metaforei vii cu discursul este principiul fundamental ce orientează și cercetarea acestei figuri de către Paul Ricoeur. Pentru noi, posibilitatea echivalării celor două noțiuni (metaforă și discurs) constituie o ipoteză de lucru în abordarea metaforelor filate. Aceste ample structuri metaforice vor proba faptul că metafora poate genera un tip special de discurs, infiltrându-se în logica, semantica și sintaxa acestuia și sporindu-i valoarea estetică. Dacă acceptăm că un discurs/text literar se distinge de toate cele alcătuite din semne lingvistice prin realizarea sa estetică, vom accepta și că metafora, prin prezență și reverberație, asigură specificitatea unui asemenea discurs. Astfel, vom demonstra că metafora substantivală induce în discurs metafore verbale/ adjectivale/ participiale/ adverbiale, stabilind o rețea de semnificații figurate interrelaționate, dar și augmentând/ multiplicând structurile sintactice necesare dezvoltării ideii/ideilor vehiculate, în condiții de compatibilizare progresivă a unităților co-textuale, de coerență. Metaforele filate, care, în accepțiunea lui H. Suhamy, dezvoltă, în mod predictibil sau impredictibil, o temă directoare sau chiar mai multe, depășesc cadrul propoziției și se înscriu, în nenumărate variante, în structuri discursive ample. Analiza acestora în poezia românească va permite ilustrarea a diverse resorturi ale metaforizării cumulative, ce ajunge să cuprindă întregul discurs liric. Cel mai frecvent, metaforele filate reprezintă consecința unor inducții semantico-stilistice, exercitate îndeosebi asupra unor verbe-predicat care, metaforizate fiind, largesc aria metaforică până la suprapunerea cu poezia.

Cuvinte-cheie: *metaforă, inducție, echivalență, discurs poetic, metafore filate.*

Dacă admitem resursele ilimitate ale metaforei de a genera semnificații poetice, ne confruntăm cu problema stabilirii capacității acestei figuri de a-și circumscrie un discurs. Pentru a trata o asemenea temă, vom prelua ca ipoteză de lucru teza lui Paul Ricoeur potrivit căreia trebuie pus semnul egalității între „metafora vie” și „discursul poetic” (1984, 11). O specie a metaforei vii este cea a metaforei nucleu ce declanșează metafore în lanț, desfășurând astfel o acțiune discursivă majoră, de amploare și cu incontestabile efecte estetice, de care se interesează foarte multe discipline – lingvistice, literare, ale comunicării, ale gândirii etc. De o asemenea „metaforă vie” ne vom ocupa, din perspectivă interdisciplinară. Instrumentul cel mai adecvat pentru cercetarea sa ni s-a părut a fi *inducția metaforică*. Termenul *inducție metaforică* a fost introdus în poetica românească de Eugen Dorcescu în studiile pe care le-a consacrat metaforei (1975, 2009). Teza modernă a inducției metaforice, în admirabilă consonanță cu teoriile europene ale momentului, explică perfect progresia discursivă determinată de vitalitatea unei/unor metafore.

Inducția metaforică în viziunea lui Eugen Dorcescu

Poeticianul timișorean consideră că o metaforă viguroasă, neapărat substantivală, exercită influențe asupra verbului/verbelor cotextuale, în urma cărora acesta/acestea se metaforizează. Inducția implică nu doar compatibilizare (de natură semantică și stilistică) între elemente ontologic diferite (categoria substanței și categoria acțiunii), ci și o direcție de manifestare a influenței dinspre metafora substantivală spre verbul supus unui proces de contaminare metaforică. Pentru a ilustra modelul formal al metaforei, tânărul, pe atunci, cercetător timișorean, recurge la următoarele exemple:

„Iată, pentru început, câteva structuri simple însoțite de inducții: *Când trec punțile de somn* (Blaga, 334), *Mai ard și-acum făcliile latine* (Philippide, 299), *Cu o pensulă de zdreanță/A vopsit-o cu faianță* (Arghezi, 181).

Se realizează trei cupluri verb – substantiv:

trec..... punțile (de somn)

ard..... făcliile (latine)

a vopsit..... pensulă (de zdreanță).

Față de verb, substantivul este, pe rând, complement direct (*punțile*), subiect (*făcliile*), complement instrumental (*pensulă*).

Constatăm că, extrăgând din text exemplele și privindu-le în sine, nu avem sentimentul unei exprimări figurate. Verbele se acordă logic cu substantivele corespunzătoare. Doar prin refacerea semnificației proprii observăm că substantivul și verbul alcătuiesc o secvență poetică, metaforică, și că logica sa este dată de acordul semantic stabilit între ele” (1975, 51).

Sensurile figurate se actualizează în contextul poetic care include substantivul metaforă și verbul metaforizat. Indiferent că este intuitivă sau elaborată, inducția metaforică este un argument esențial pentru vitalitatea metaforei.

Într-o fază ulterioară, cu ocazia conturării unui model semantic al metaforei, Eugen Dorcescu observă că fenomenul inducției se aplică și adjectivelor. Prin urmare, în viziunea lui Eugen Dorcescu, inducția denumește, în linii mari, un mecanism ce acționează cu precizie în procesul de metaforizare a verbelor/adjectivelor sub presiunea semantică a unei metafore nucleu, în cadrul unor structuri metaforice complexe. Ea dinamizează întregul discurs poetic. Este complementară grefării metaforice, care presupune ivirea unei/unor metafore substantivale secundare dintr-o metaforă substantivală centrală. Multiplicarea metaforelor dintr-un discurs are drept consecințe amplificarea acestuia, remodelarea sintactică și semantică, precum și motivarea unor repercusiuni pragmatice.

Într-un text poetic pot exista unul sau mai multe nuclee metaforice, generatoare de lanțuri inductive. Eugen Dorcescu probează alternativele de construcție metaforică a discursului liric, cu poezii ale lui Lucian Blaga:

„... în *Izvorul nopții*, dintr-un singur nucleu metaforic se desface poezia în întregime:

*Frumoaso,
 ți-s ochii așa de negri încât seara
 când stau culcat cu capu-n poala ta
 îmi pare
 că ochii tăi, adâncii, sunt izvorul
 din care tainic curge noaptea peste văi
 și peste munți și peste șesuri,
 acoperind pământul
 c-o mare de-ntuneric.
 Așa-s de negri ochii tăi,
 lumina mea.*

Sprijinindu-se (ca într-o comparație) pe contextul comun *negru, ochii și noaptea* se identifică. Metafora care susține poezia este enunțată din titlu: *Ochii sunt izvorul nopții*. Termenul figurat își alipește un verb potrivit: *curge*. Grefa *mare de-ntuneric* oscilează între dependența față de *izvor* și dependența față de *noapte*. În final, metafora *lumină* (= femeia iubită) capătă o rezonanță de rară profunzime: *lumina* este înțeleasă, potrivit metaforelor anterioare, ca o sursă a *întunericului*.

Specifică pentru Blaga ni se pare, însă, prezența într-o aceeași poezie, a mai multor centre metaforice, legate prin insule de exprimare proprie:

*Din caier încâlcit de nouri
 toarce vântul
 fire lungi de ploaie.
 Flușturatici fulgi de nea
 s-ar așeza-n noroi,
 dar cum li-e silă –
 se ridică iar*

și zboară să-și găsească
 cuib pe ramuri.
 Vânt și-i frig
 iar mugurii
 prea lacomi de lumină
 își zgulesc acum
 urechile în guler.

Primele trei versuri se constituie într-o structură-cadru; *caier de nouri* (coalescentă difuză) induce verbul *toarce* și grefează *fire* (*de ploaie*); *încâlcit* este un epitet indus de *caier*; la fel, *lungi* în ce privește grefa *fire*.

Exprimarea metaforică este părăsită apoi în favoarea notației directe. Doar un epitet personificator (*flușturatici*), metafora *cuib* și inducția reciprocă *zboară*-----*cuib*, destul de palidă, dacă ne gândim că *fulgii zboară* (ca niște fluturi, păsări minuscule etc.) este o metaforă uzuală. În sfârșit, locuțiunea metaforică personificatoare, *a-și zguli urechile*, referitoare la *muguri*, indusă de *guler*” (1975, 64-65).

Fie că are o dezvoltare lineară, atunci când sensul figurat se propagă de la o unitate a lanțului metaforic la alta, fie că iradiază din mai multe centre, metafora de amploare, reverberantă, împânzește structurile de suprafață și suplimentează structurile de adâncime ale discursurilor poetice intrate „sub stăpânirea” sa.

Adăugiri la teza inducției metaforice

Eugen Dorcescu nu menționează metafora adverbială în modelul formal și semantic al metaforei. Or, această clasă de metafore a fost semnalată încă de Pierre Fontanier (1977, 79-81). Nu poate fi ignorată, mai cu seamă că ilustrează, inclusiv în limbajul poetic, modul în care o metaforă verbală contaminează adverbul modal din preajma sa, implicându-l în mecanismul inductiv, pe axa: metaforă substantivală → metaforă verbală → metaforă adverbială:

„Îți plânge **toamna** în priviri/Și-ți **moare leneș** la fereastră” (B. Fundoianu, *Sonet de toamnă*);

„Trece o zi. **Luna de cretă**/o **desenează subtil**/în pupilele-ți negre...” (E. Dorcescu, *Desen*).

Sursa principală a unui lanț inductiv rămâne metafora substanței. Aceasta determină metaforizarea verbului asociat, care, la rândul său, exercită presiunea unei compatibilizări semantice asupra adverbului. De exemplu, în versurile:

„Simt vremea cum mă surpă. Sunt un turn,
 În care, **ritmic, pumnul mării bate**” (E. Dorcescu, *Camelot 12*),

Sursa lanțului inductiv este metafora personificatoare „pumnul mării”. Acest *pumn al mării... bate* în zidul turnului. Cum? *Ritmîc*, ca o inimă. Și cu toată forța valului. (cf. Gr. Alexandrescu: „Zidul vechi al mănăstirii *în cadență* îl izbesc”).

Este foarte important să se rețină, așadar, că nu doar metaforele substantivale induc metafore, ci și cele verbale. În cadrul grupului verbal, centrul verbal metaforic influențează adverbul modal, atrăgându-l în sfera lui semantică și impunându-i, astfel, statut metaforic. Așa cum, în grupul nominal, centrul metaforic, de natură substantivală, își transformă determinantul adjectival în metaforă. Sintagma verbală metaforică se structurează aidoma sintagmei nominale metaforice.

Cf.:

„Pe chei, o babă lin își **zvântă** anii,
Cu ochii-n gol fixați spre bulevard” (B. Fundoianu, *Pe coastă*);

și

„Femeie răspândită-n mine ca o mireasmă-ntr-o pădure,
Scrisă-n visare ca o slovă, înfiptă-n trunchiul meu: **secure**” (T. Arghezi, *Psalmul de taină*).

Puterea de cuprindere/extindere a lanțului inductiv este impresionantă. În mecanismul inductiv sunt implicate toate părțile de vorbire noționale (participiile devenind adjective, prin conversiune, ca în exemplul anterior).

Sintagma metaforică și propoziția metaforică (alcătuită din sintagme metaforice nominale și verbale) reprezintă, în optica și terminologia lui Eugen Dorcescu, *structuri metaforice complexe*. Atât enunțul metaforic sintagmatic, cât și cel propozițional sunt constituite printr-o singură mișcare inductivă: dinspre metafora substantivală spre cea adjectivală sau dinspre metafora verbală spre cea adverbială, respectiv dinspre metafora substantivală spre cea verbală. Atunci când numărul mișcărilor este mai mare, avem de-a face cu un *lanț metaforic inductiv*:

„... *duceam* pe țarină odoare sfinte
și eram **cal**, eram **cal**
dacă vei crede, dacă vei crede
pasc și acuma iarba cea verde
Dacă vei crede, m-a *călărit*
prințul luminii spre asfințit
și toată noaptea *am stat de veghe*
lîngă prințesa fără pereche” (N. Turtureanu, *Romanț*).

Numărul inducțiilor și dimensiunile secvențelor discursive în care apar sunt, în sine, irelevante pentru valoarea estetică a textului. De pildă, foarte expresive sunt și inducțiile ce își dezvăluie sursa într-un enunț metaforic eliptic:

„Legenda însă-i *coaptă* și *pică*-n iarbă nouă” (L. Bureriu, *Nostalgii germane*).

Aici, metafora adjectivală *coaptă*, la fel ca și metafora verbală *pică*, este indusă de termenul figurat absent, dar perfect deductibil din semnificația enunțului: *poamă*.

Sau, dimpotrivă, cele care își au originea în două (sau mai multe) metafore substantivale, precum în secvența:

„... **picuri de lumină**
și **stropi de pace** – *cad* neconținut
din cer
și *împietresc*
în mine” (L. Bлага, *Stalactita*), unde inducțiile verbale *cad* și *împietresc* pornesc de la același subiect multiplu: *picuri de lumină* și *stropi de pace*.

Lanțurile metaforice inductive în metaforele filate/structurile metaforice complexe

Ceea ce desemna Eugen Dorcescu prin termenul *structură metaforică complexă* corespunde *metaforei filate* din accepțiunea lui M. Riffaterre: „... metafora filată reprezintă, de fapt, o serie de metafore legate unele de altele din punct de vedere sintactic – ele fac parte din aceeași frază sau din aceeași structură narativă sau descriptivă – și semantic: fiecare exprimă un aspect particular al unui întreg, lucru sau concept, care constituie prima metaforă din serie” (1969, 47).

Metaforele filate/structurile metaforice complexe găzduiesc, așadar, inducții/lanțuri inductive și grefe (adică metafore interrelaționate sintactic și semantic). Specificitatea lor constă în aceea că figurează într-o construcție sintactică suprapropozițională (fracză/megafracză, structuri discursive de amplasare variabilă) „coerentă, de-a lungul căreia o imagine metaforică servește drept temă conducătoare, care se dezvoltă în mod predictibil sau impredictibil” (H. Suhamy 1981, 45):

„Azi adeseori *femeia*, ca și lumea, *e o școală*
Unde-*nveți* numai durere, înjosire și *spoială*...” (Mihai Eminescu, *Scrisoarea II*).

Verbul *-nveți* este indus de sensul substantivului metaforizat *școală*. Dezvoltarea metaforei „*femeia... e o școală*” se continuă, peiorativ, în versurile următoare. Un sinonim ironic pentru „școală” este metafora „*academii*”, cu un determinant edificator: „de științi a zânei Vineri”. Această imagine este corelată cu cea implicată de metafora inițială „școală”, și ea conotată negativ prin adăugarea unor substantive referitoare la obiectele predate: v. enumerația *durere, înjosire și spoială*. Ideea imoralității, a necuviinței strigătoare la cer, se subîntinde, astfel, întregii secvențe discursive. La rândul său, metafora expandată „*academii de științi a zânei Vineri*” induce gerunziul *primind* – modalizator care, în context, incriminează, relevând caracterul repetitiv și durativ al acțiunii – și se saturează prin grefele „*elevii*” („*cei imberbi*”) și („*a lor*”) *clas*. Atributul pronominal în G. este o marcă a coeziunii sintactice, având ca referent, fără

niciun dubiu, aceleași servante ale *zânei Vineri*. Legăturile semantice îmbogățesc și dezambiguizează semnificația unui câmp metaforic puternic reliefat în *Scrisoarea II*:

„La aceste *academii de științi a zânei Vineri*
Tot mai des se perindează și din tineri în mai tineri,
Tu le vezi *primind elevii* cei imberbi în a lor *clas...*” (*Ibidem*).

Prin inducții și/sau grefe, metafora se extinde, se ramifică, guvernează poemul. Bunăoară, în versurile:

„Iar focu-și *scoate limbile, cîinește,*
ne *linge* și se *gudură, confuz...*” (N. Turtureanu, *Focul*),

descoperim, la prima vedere, o metaforă substantivală nucleu (*limbile [focului]*), care induce verbul-predicat *scoate*. Dacă, în loc de o propoziție, am recunoaște în structura metaforică *scoate limbile* o locuțiune verbală metaforică, am observa că aceasta induce metafora adverbială *cîinește*. Se deduce din semantica primului vers existența unei echivalențe subsidiare: *foc-câine*. Aceasta reprezintă termenul figurat absent, ce motivează lanțul inductiv *scoate limbile, linge* și *se gudură*. Și *confuz* este o metaforă indusă. Poate fi adverbială, în oglindă cu *cîinește*. Dar poate fi și adjectivală (forma adjectivului la masculin, singular fiind identică cu cea a adverbului de mod), dacă am admite că avem aici o structură metaforică predicativă suplimentară.

Asemenea subtile legături între metafora de adâncime și metaforele de suprafață ilustrează, din unghiul sintaxei generative, valabilitatea teoriei interacțiunii pe care a elaborat-o Grupul μ (1974). În zona de intersecție a mulțimii de seme aferente sensului lexemului *foc* cu mulțimea de seme aferente lexemului *câine* se reține argumentul pentru metafora *limbile* și pentru toată desfășurarea inductivă ulterioară.

Aspecte de interes pragmatic în discursul format din lanțuri metaforice inductive

O pragmatică axată pe enunțiator va examina metaforele filate, fiindcă acestea dau dovadă de talent, dar și de viziune, atestând măiestria artistică, unicitatea creatorului lor. De pildă, în versurile:

„și clipele să-mi pară niște *muguri plini*
din care *înfloresc* aieva *veșnicii*” (L. Blaga, *Dorul*),

metafora *muguri* se află în coalescență cu termenul propriu, *clipele*. Adjectivul *plini* întregește imaginea germinativă a mugurilor ce stau să plesnească. Metafora centrală *muguri* induce verbul metaforic *să înflorească*, aflat în relație și cu metafora substantivală *veșnicii*. Se stabilește astfel un paradoxal raport de echivalență între *clipe* și *veșnicii*. Dar, ceea ce este aberant în plan logic, devine plauzibil din punct de vedere pragmatic. Pragmatica identifică un context în care acest enunț este perfect adecvat:

contextul poetic. Rezoluția *clipele devin veșnicii*, la care se ajunge prin inducție, oglindește o filosofie a poeziei/a existenței, al cărei maestru neîntrecut este Lucian Blaga.

O pragmatică a discursului va urmări modul în care structurile metaforice complexe asigură coerența și coeziunea poeziei. Non-contradicția dintre părți, continuitatea ideilor implică dispunerea secvențelor discursive într-o anumită ordine. Bunăoară, modul discursiv impune ordinea lanțurilor metaforice inductive. Astfel, modul descriptiv pretinde linearitate, simplă juxtapunere:

„Amurgul *casca roze mari de sânge*,
Prin parc *fâșnesc izvoare de parfum*,
Ascult cum *plâng* fântânile și cum
Pe nervii mei *arcușul serei plânge*” (D. Iacobescu, *Amintiri în amurg*).

Modul argumentativ adoptă modelul discursului persuasiv, în care *inventio* este urmată de dispunerea de argumente. În versurile:

„Dar acum *eram capră căpruie eram*
Capră și *barba-mi curgea pe copite*
Și lumea râdea pe nesimțite
Când *atât de spiritualizat behăiam*” (L. Bureriu, *Cafeneaua destinului*),

grefele (*barba, copite*) și inducțiile (*curgea* și, mai cu seamă, *behăiam*) sunt argumente pentru metafora centrală, repetată la mică distanță, ca pentru a se sublinia grozăvia echivalenței *eu liric-capră*.

În fine, modul narativ de expunere respectă constrângerea unei succesiuni cronologice a părților discursului:

„Cobor tremurător în labirint,
Când răsăritul – *sabie de-argint* –
despică zidul cerului. În *rana*
de-azur *însângerat*, *tresare* *geana*
acelui *ochi de dincolo: Nirvana*” (E. Dorcescu, *Thanatica oglindă 4 din Nirvana*.
Cea mai frumoasă poezie).

Între două lanțuri inductive (= secvențe discursive metaforice) pot figura, în calitate de lianți, așa-numiții conectori discursivi (care alcătuiesc o clasă de cuvinte pragmatice):

„A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr
Este *pedica eternă* ce-o punem la adevăr.
Așadar, când plin de visuri urmărești vre o femeie
Pe când luna, *scut de aur*, *strălucește* pe alee

Și *pătează* umbra verde **cu fantasticele-i dungi**:

Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi” (M. Eminescu, *Scrisoarea V*).

Există însă și mijloace mai discrete de realizare a legăturilor dintre secvențele discursului. Printre acestea, se află: repetiția („Încă privim un chip fără de corp,/un nume fără litere, un drum fără sfârșit – /*eu sorb, tu sorbi; eu sorb, tu sorbi*/din **apa neagră-a timpului oprit**” – N. Turtureanu, *Nocturne*, VIII); paralelismul sintactic/enumerativa („Ce e poezia? **Înger palid** cu priviri curate,/ *Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate*,/ **Strai de purpură și aur** peste țărâna cea grea” – M. Eminescu, *Epigonii*); pronominalizarea („În apele oglinzii, doamnă,-ți *pierzi*,/ștergând-o de cocleli, **brățara veche/a zâmbetului sterp și despereche**” – Ș. Foarță, *Stanțe*); elipsa („Cum nu sunt un șoarec, Doamne, măcar totuși are blană [șoarecul, spre deosebire de poet],/Mi-aș mânca cărțile mele – nici că mi-ar păsa de ger [dacă aș fi șoarec].../Mi-ar părea *superbă, dulce, o bucată* [de text] din Homer,/ **Un palat** [mi s-ar părea] borta-n părete și nevasta – [mi s-ar părea] o icoană” (M. Eminescu, *Cugetările sârmanului Dionis*) etc.

Instrumente pragmatice, precum presupuziția, implicatura, subînțelesurile, aplicate în analiza metaforelor filate, scot integral la iveală semnificațiile comunicării poetice. Bunăoară, în secvența discursivă:

„Dar meri, și peri, și pruni de pe coline
Răspund și ei, *trăgând* cu **praf de flori**,
Și-n bâzâit de **gloanțe de albine**,
Desfășură **un lanț de trăgători**” (I. Pillat, *Primăvara*),

autorul pornește de la presupuziția că cititorul cunoaște foarte bine tabloul pomilor înfloriți primăvara, năpădiți de albine, și zumzetul continuu al harnicelor insecte. De asemenea, de la presupuziția că același cititor recunoaște și tabloul unui câmp de luptă, pe care se înfruntă două oștiri inamice: cea a pomilor în floare și cea a albinelor. Astfel încât, referirea la riposta pomilor agresați de albine, exprimată metaforic, după un scenariu împrumutat din strategiile militare, valorifică aceste presupuziții, care, pe de o parte, orientează comunicarea literară spre un anumit tip de cititor (crescut la țară, familiarizat cu armata), pe de alta, îi permit autorului de discurs să treacă sub tăcere preliminariile și să strecoare, în pastel, subînțelesuri (ironia, duișia etc. cu care abordează tema, într-un scenariu ludic). De asemenea, să dea prilej de implicaturi: *trăgând cu praf de flori* [de parcă ar trage niște soldați cu praf de pușcă] sau *desfășură*, verb predicativ în locul unei copule/copule lexico-gramaticale [de parcă s-ar desfășura pe coline o formațiune de luptă]. Implicaturile scot, de fapt, la iveală comparațiile subsidiare. Evocarea analogică a unei confruntări de tabere într-o structură metaforică complexă duce la pecetluirea unei surprinzătoare coalescențe: #meri, și peri, și pruni (de pe coline) = **un lanț de trăgători**”. Termenul metaforic *un lanț de trăgători*, aflat la distanță de termenul propriu, corespunzător subiectului multiplu al propoziției, induce metafora verbală *trăgând* și grefa *praf de flori* (care face

transparentă comparația suport: polenul ca un praf de pușcă). Din recuzita militară face parte și metafora *gloanțe de albine*, ce generează și o imagine auditivă, simultană celei vizuale, sugerând zgomotul gloanțelor (= albinelor) în zbor: *bâzâit... de gloanțe de albine*. Inducția dirijează, așadar, lectura, așezând lucrurile la locurile lor, într-o logică a poeziei.

Poeme echivalente cu o metaforă filată

Echivalența **metaforă vie** (în sensul pe care l-am atribuit conceptului în introducere) – **discurs liric** este posibilă, dar nu foarte frecventă în poezia românească. În corpusul nostru, puține poeme corespund acestei exigențe: *Valțul rozelor* de Al. Macedonski; *Nocturnă* de Dimitrie Anghel; *Doamne... și Metamorfoză* de Vasile Voiculescu; *Vulpea și Lamentațiile Ioanei d'Arc pe rug* de Radu Stanca; *Grebla și Visul omului-cal* de Eugen Jebeleanu; *Pilda 18, 10, Camelot 12 și Nunc fluens 23* de Eugen Dorcescu, precum și *Stanțe* de Șerban Foarță.

La Dimitrie Anghel, de exemplu, în poemul *Nocturnă*, suportul inducției metaforice este un factor-cheie pentru estetizarea enunțării unui mesaj predictibil, bazat pe asocierea simbolică, hiperuzitată, *mare – noapte – femeie*. Poate că tocmai expresivitatea amplei construcții metaforice trezește și menține interesul pentru acest discurs poetic. Autorul situează chiar în mijlocul poemului metafora *uriasă*, substantiv provenit prin conversiune dintr-un adjectiv referitor la dimensiuni foarte mari. Articolul hotărât al substantivului *uriasă* este preluat de determinantul adjectival antepus *frumoasa*, ce trimite automat în domeniul esteticii. Sintagma nominală *frumoasa uriasă* este subiect exprimat o singură dată și subînțeles în numeroase secvențe anterioare și posterioare ocurenței propriu-zise. Ea își deoalează referința la mare, încă din primul vers, care constituie o enumerație de metafore verbale, negative, induse: *nu bate* [-n țerm], *nu cântă*, *nu murmură*, *nu cheamă* – desemnând un șir de acțiuni, specifice manifestărilor acvatice, care încetează în regim nocturn. Două dintre acestea (*nu cântă*, *nu murmură*) ne amintesc de sonoritățile apelor adânci și nesfârșite. Pentru poet, „cântarea... mării” pare a fi ademenitoare, ziua, și înfricoșătoare, noaptea („Iar eu, cu pași de umbră, pășesc pe țârm cu teamă”). În al doilea vers, apare un nou lanț inductiv, cu același centru de iradiere metaforică (*frumoasa uriasă*). Intervine acum personificarea, transferul <non-uman> - <uman>, mișcare diriguitoare în conturarea unui portret metaforic al *femeii-mare*.

Deloc forțat, în acest tablou nocturn impresionist se interferează finețea și tandrețea observatorului-poet cu puterea de seducție feminină, potențată în macroimaginea semiotică *mare – noapte – femeie*. Se adaugă ca argument pentru mirajul desfășurării lirice și cadrul feeric, a cărui descriție se bazează pe trimiteri metaforice la articole din recuzita vestimentară a unei zâne. Precum grefele *liră*, *cămașă*, *dantele*, *podoabă*. Portretul este însăilat de un fir epic, generat de metafore verbale induse, răsfirate pe toată suprafața textuală: *răzimându* [sub cap], *a adormit*, *respiră*, *la piept* [își] *strânge*, *ascunde*, *cercând să*-[și] *prindă*. Abundența vocabularului metaforic este impresionantă. În plan secund, figurează metaforele

induse ale calității: metafora adverbială *tainic*, sugerând, prin raportare la sensul global al poemului, că taina mării este cea a femeii – cele două entități îngemănându-se, până la urmă, în secvența: „în păr [femeia] cercând să-și prindă [femeia/marea]/din *negrele... adâncuri* [marea]”; metafora adjectivală, de proveniență participială, *gătită*, exprimând eleganța celei împodobite, care-și sporește, prin inspirate accesorii, frumusețea. În cazul *femeii-mare*, frumusețea se oglindește în lună. Este cosmică.

Mănuirea constantă, cu naturalețe și noblețe, a metaforei/secvențelor metaforice complexe pe tot parcursul textului poetic devine... o gală a meșteșugului artistic, prin care Dimitrie Anghel își revendică un loc de frunte între poeții români. În *Nocturnă*, el atinge pragul creării unui simbol antropocosmic: *marea-femeie*, pornind dinspre cosmos spre individ și, ceea ce pare chiar mai interesant, excluzând eul liric ca participant la această invenție semiotică:

„Nu bate-n țerm, nu cântă, nu murmură, nu cheamă
Ci răzimându-și *tainic* supt cap imensa-i *liră*,
A adormit și-acuma încet-încet *respiră*;
Iar eu, cu pași de umbră, pășesc pe țarm cu teamă.
Pășesc încet ca noaptea în casa dragei mele,
Și-atunci, ca rușinată, *frumoasa uriașă*
La piept își strânge-n falduri bogata ei *cămașă*
Și trupul și-l ascunde supt *spuma-i de dantele*.

Se limpezește-n urmă, în păr *cercând să-și prindă*
Din *negrele-i adâncuri podoaba* ei de mâne,
Și-apoi, *gătită* astfel, de noapte-așa rămâne,
Iar luna se coboară pe cer ca o oglindă” (Dimitrie Anghel, *Nocturnă*).

După cum se poate lesne observa, inducția metaforică invadează spațiul poeziei, dar expresivitatea metaforelor înlănțuite trece dincolo de orice limită fizică a discursului poetic.

În loc de concluzii

Tema incitantă, sprijinul teoretic, repererele morfosintactice, semantice, stilistice, pragmatice, semiotice au configurat un traseu de investigație interdisciplinar și o argumentație minuțioasă în sprijinul ideii că metaforele vii se infiltrează impetuos în discursul poetic și, ocazional, se suprapun acestuia. O corecție e, totuși, necesară: nu întotdeauna putem pune semnul egalității între metafora extinsă și discursul liric. Înclinăm să credem că Paul Ricoeur vedea în toată materia poeziei o metaforă vie, întrucât înțelegea prin metaforă întregul proces de semnificare poetică. În acord cu acesta, Eugen Dorcescu, teoretician și poet al metaforei, consideră că vigoarea figurii o transformă în poezie. Metafora-poezie este, cum am arătat, o certitudine. O realizare a marilor poeți.

Inducția metaforică a fost valorificată în cercetările Școlii de poetică de la Timișoara (v. Livius Petru Bercea, 2018 sau Maria Foarță, 2018), fără a fi fost, totuși, aprofundată într-un studiu special. Acum, în 2022, atragem din nou atenția asupra acestei teorii și a beneficiilor pe care le aduce urmărirea mecanismului metaforic inductiv în interpretarea vitalității, a discursivității metaforei.

Referințe bibliografice

- Bercea, L. P. 2018. *Poezie și poeți. Opțiuni critice*. Timișoara: Ed. Waldpress.
- Cohen, Jean. 1966. *Structure du langage poétique*. Paris: Flammarion.
- Comloșan, Doina, Borchin, Mirela. 2002-2005. *Dicționar de comunicare (lingvistică și literară)*, vol. I-III. Timișoara: Ed. Excelsior Art.
- Dorcescu, E. 1975. *Metafora poetică*. București: Ed. Cartea Românească.
- Dorcescu, E. 2009. *Poetica non-imanenței*. București: Ed. Palimpsest.
- Foarță, Maria. 2018. *În căutarea retoricii pierdute*. Timișoara: EUVT.
- Fontanier, Pierre. 1977. *Figurile limbajului*. București: Ed. Univers.
- Grupul μ (J. Dubois, F. Edeline, J.M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pire, H. Trinson). 1974. *Retorica generală*. București: Ed. Univers.
- Grupul μ (J. Dubois, F. Edeline, J.M. Klinkenberg, P. Minguet). 1997. *Retorica poeziei*. București: Ed. Univers.
- Kleiber, Georges. 1983. *Métaphore et vérité*. LINX, 9/1983, p. 89-130.
- Kleiber, Georges. 1984. *Pour une pragmatique de la métaphore: la métaphore, un acte de dénotation prédicative indirecte* (p. 123-163), in *Recherches de pragma-sémantique*. Paris: Klincksieck.
- Ricoeur, Paul. 1984. *Metafora vie*. București: Ed. Univers.
- Riffaterre, Michael. 1969. *La métaphore filée dans la poésie surréaliste*, in „Langue française”, 3/1969 (*La stylistique*), p. 47-60.
- Slave, Elena. 1991. *Metafora în limba română. Comentarii și aplicații*. București: Ed. Științifică.
- Suhamy, Henri. 1981. *Les figures de style*. Paris: PUF.
- Vianu, T. 1965. *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, in *Despre stil și artă literară*, București: Ed. Tineretului.